

ТРИПТИХ ЗА ЖУРНАЛИСТИКАТА

Доц. д-р Александър Ангелов

I

Какво беше и какво е

Последните двадесет години измениха много и твърде малко.

Разби се една идеологическа, идиотска щампа за журналистиката като „агитатор, пропагандатор и организатор” на единствената партия - държава. Журналистиката като прислужница. Като слугиня на партията. Журналистът се обучаваше да бъде преклонена главица, която е задължена да следи (и да премигва) просветванията на контролната лампичка на ЦК на БКП.

Разбира се, после, в практиката се появяваха периодично едни или други непослушници – някои и съвсем яки дисиденти, които било в пресата, било по радиото или на телевизионния екран съвсем зарязваха партийните повели, мислеха самостоятелно, неколкократно по-умно от всички скудоумни инструктори и ментори.

И ако имаше въобще журналистика преди 10.XI.1989 г. , то беше само заради тях! Заради излизащите извън скобите на идеологическите шампи и анализиращи света и нас без конските капаци на догмите. Много от тях заради таланта и мъжеството им бяха прогресивно и свободно мислещи, главно в рамките на социализма и неговата евентуална хуманизация.

Които от тях доживяха 10.XI.1989 г. си и останаха в мнозинството си в тази „просека” като светоглед и морални ценности. Ако трябва да ги илюстрирам с едно единствено име, бих споменал Стефан Продев. (Тези, които след десети ноември минаха изцяло на т.н. „десни позиции” изобщо не бяха сред дисиденстващите или пък малко от малко сред свободномислещите. Голямата част от тях post factum се разболяха от акутна форма на антикомунизъм, за да заплуват в новата конюнктура отново в амплоато на беззаветно предани.)

Припомням тези важни моменти, главно заради младите хора, за които е *tabula rasa* на само по-далечното, но и съвсем пряското минало.

Та ученето и прилагането на журналистиката през т.н. „социализъм” беше доста удобно занимание и за законопослушни хитреци и некадърници – надарени обаче с непогрешим инстинкт за вписване в конюнктурата.

Истинската журналистика беше спъвана политически и идеологически, така както с букаи спъват конете в яхъра.

Учителите по журналистика, доколкото ги имаше свестни, можеха да научат на нещо студентите в СУ „Св. Климент Охридски“, защото тогава само там се преподаваше тази специалност. Едновременно с това във факултета по журналистика на Алма Матер имаше отколешна традиция да се отглеждат тесногръди преподавателски кадри, партийни догматици и преписвачи от още по-ограничени съветски източници. Техните постни съчинения лъхаха на схоластика и тъпотия, а словесните им излияния караха ушите на слушателите да увяхват тутакси.

Тази традиция дотолкова беше поразила факултета, че едва от скоро той се освобождава от нея, главно поради естествените биологични процеси.

Да учиш журналистика бе дотолкова свързано с идеологията и практиката на единствената и безпогрешна партия, че всъщност такова образование подготвяше младия човек със същия успех и за партийно строителство. Това обяснява защо от редиците на маститите журналисти на тоталитаризма се рекрутираха толкова успешно партийни работници от средно, високо, че и най-високо равнище – секретариата на ЦК на БКП или дори самото Политбюро! Рекрутираха се и административни ръководители на медии, че и не само.

Йордан Йотов, Георги Боков, Стефан Петров, Годор Стоянов, Любомир Павлов, Лалю Димитров, Радослав Радев, Генчо Арабаджиев, Лозан Стрелков, Стойне Кръстев и още десетки, които вече ми се размиват в спомена. Тези хора хем пишеха, хем началстваха и цензурираха. Те бяха едновременно и двете?! В симбиоза, в желязна прегръдка, в крепък брак бяха тогавашната така наречена „журналистика“ и партийно организационната работа, че и облъхнатата от нейния дух администрация!

Много бяха примерите (изредих мнозина по-горе), някои и днес си доживяват късните си пенсионни години на онези главни, зам.главни редактори, програмни директори, председатели, зам.председатели и пр., които поработваха някоя и друга година в онова, което се приемаше за журналистика, а сетне следващи няколко години като инструктори, завеждащи, зам. завеждащи отдели в градски, окръжни, централни комитети на БКП, зам.министри, министри, председатели на комитети и пр., и пр.

Това „влизане“ и „излизане“ „в“ и „от властта“; „влизане“ и „излизане“ в и от журналистиката без какъвто и да било трус, без проблем – външен и вътрешен (морален!) само по себе си е достатъчно категорично доказателство, че журналистика като четвърта власт, като независима сила просто нямаше!

Беше си чиракуване и аплодиране на властта и някои от журналистващите успяха да додрапат до голямата власт било в ЦК на БКП, било в пряката администрация. А те, двете, повсеместно бяха дублирани. Разбира се, имаше и готини журналисти в истинския смисъл на думата, които идваха от някъде и никъде и които объркваха партийния пейзаж. Но те бяха само изключенията, които потвърждаваха правилото.

Общо взето готовността на тогавашната журналистика „да служи – слушайки“ говори за характерна двойственост, за своеобразна шизофрения.

До такава степен това дълбоко беше пропито в плътта на тази професия, че неговото ликвидиране с освобождаването от идеологическите дивотии изглеждаше като продължителна задача.

Днес разбираме обаче, че професията така и не се отърва от раздвояването си.

Ще се опитам да скицирам процеса на трансформация на тази същата шизофреничност, но вече по нови, различни начини.

Така щото да започнем да мислим, че ако е съвсем невъзможно да дочакаме чисти журналистически реакции и професионални развития, то поне да сме готови да ги посрещнем в някакви нови амалгами и специфични смесици.

Изводът е, че не се нормализирахме след 10.XI.1989 г.

Отървахме се от една идеологическа плесен и със страхотна скорост се залепихме за друго, че и за трето.

Прокълната, като че ли е тази професия в битието ѝ в България!

Сякаш не умее изобщо да бъде сама. Сякаш няма „здрави гащи“ да издържи самичка с достойнство и гордо вдигната глава. Вечно журналистиката се скланя в нечие склонение, вечно се спряга в нечие спрежение! А сегашното ѝ пък битие в електронните медии е вече качествено ново състояние.

Вискозността на българската журналистика така бурно проявявана през прословутите четиридесет и пет години към идеологическото и политическото разви на първо място тези именно две пипала, с които тя се прикрепва, пришива, оплита, т.е. става зависима.

Ако приемем, че след 10.XI.1989 г. идеологическото пипало беше отрязано, то политическото не само не увехна, но се и засили, диференцира се, умножи се. Журналистите плъзнаха да служат на десетки каузи и партийната им натренираност намери нова изява на бойното поле на стълкновенията на откровени противоположни

или пък имитиращи различия политически партии и тенденции. Политическото пипало беше, остана си, разви се, ще продължи да се развива.

Него не можем, (а вероятно и не трябва!) да преодолеем. Виждам непрекъснато как се ангажират в определен цвят, в определен светоглед млади и по-възрастни журналисти, как пред очите ни загубват каквато и да е обективност и принципност. И са готови да докарат от десет кладенци вода, че да измият и представят като чиста монета демагогията и шмекериите на своите политически лидери.

Пъпната връв, като че ли отдавна е скъсана с онези старци от отделите на ЦК на БКП „Пропаганда и агитация” и „Средства за масова информация”. Младите пера, репортери и коментатори са направили първите си стъпки доста след 10.XI.1989 г. и въпреки това жилави, от живите по-живи, са лакейството, подмазвачеството, политическия слугинаж. Какво, прочее, се е променило?

Че не го ли виждате в „Барекадата”? В чии от „четирите очи”, освен очила със скъпи рамки има „следа” от компетентност и позиция?

Не е ли всеобщо видимо как водещия на „Панорама” отлично се ориентира кои от гостите му могат да му потрябват, кои са „бита карта” и върху тях да демонстрира, че и той е малко нещо мъж? Какво, прочее, се е променило?

Мъже в метафоричния смисъл на думата са едва ли не само някои от ербап жените в нашата професия. Макар и тях да се опитват, не съвсем безуспешно, да купят, приласкаят, развалят. Силни пера, силни присъствия – Велислава Дърева, Лили Маринкова, Диана Найденова, Веселина Томова и много други мъжки момичета, с всички дефекти, които демонстрират и имат. Щях да прибавя и бойката Маргарита Михнева, но ще призная, че й изгубих вяра...

Нерядко в сериозната политическа журналистика имахме повече и по-твърди характери в тоталитарния период. Те повече имаха какво да губят, но бяха смели и откровени. Не можем да забравим Алфред Криспин, Нино Нинов, Кеворкян, Дмитри Иванов, Тома Томов и може би и други, макар да правим всичко по силите си да ги затрием от паметта си.

Политическото пипало е силно развито и около него се строят днес, за съжаление, главно безгръбначни.

Журналистиката обаче е за силни хора. За лидери. Другите са за оркестранти, за пълнеж, за асистенти, за помощен персонал.

А то, какво излезе сега?

Всред баш водещите, лицата на медиите, ежедневните и ежеседмични водачи на публиката из политическите джунгли са неприкрити сметкаджии, видимо пристрастни или поразяващо глупави и некомпетентни. Често неподготвени, а навремени направо неграмотни!

Необходимо е да се анализират фрапантни предавания в добрия или в лошия смисъл. Едно трябва да се поощрява, друго да се изобличава, да се заклеймява, да се показва и своеобразно да се наказва от етична гледна точка. А щом кажа етична гледна точка в журналистиката, това всъщност е преценката за професионалната журналистика. Защото няма друга професия, която да е така съдбовно свързана с морала. Всяка дума, всеки кадър, всяко слово в журналистиката е пресечна точка на определени етични взаимоотношения. И ако журналистът не е никакъв и не е личност, то той е никакъв. И това не може да се скрие.

Бих се радвал, ако младите хора, които притежават характери тръгнат по единствено правилните Ботевски стъпки, а не да ситнят с лачените притичвания и увъртания около и пред силните на деня.

Ето ги неизтребимите рецидивни, които уж вече няма откъде да се вземат, уж вече спят в историята, а ги виждаме непрекъснато да кълнят.

В генома си българската журналистика иска някому да върти опашка...

По е лесно, по е рутинно, по си е наше!

ТРИПТИХ ЗА ЖУРНАЛИСТИКА

II

Странни метаморфози

Четвъртата власт, независимата власт се прави от политически независими хора, не от говорители с мустаци или без.

Журналистът трябва да е наблюдател и да не се продава: за паница леща; за тридесет сребърника; още по-малко за някоя по-екзотична химикалка...

Новото, което замени идеологическото е икономическото.

С какво сладострастие някои повтарят мантрата „Който плаща, той поръчва музиката!”

Ботев би казал: „Свещена глупост!”

С това започва, с това свършва полуинтелигентската представа за пазарна икономика. Това е кръчмарската представа на едно общество, което в момента е решило, че Маркс е идиот.

А той не е!

Но ако това е веруюто и кредото на днешния журналист, който не вижда по-далеч от носа си, то и журналистиката му свършва тук!

По това гнездо съм длъжен да „открия огън”. Оснафяването няма нужда от журналистика. Тя пък трябва да се гнуса от еснафи. Ако защитаващ обществен интерес, ако си „куче пазач” на интересите на хората не е задължително гашите ти да са маркови.

Журналистът има друга ценностна система. Както би трябвало да има друга ценностна система съдията или полицаия. Ако това не е така – всичките вън!

Трето просто няма.

А то в омазнените от корупция институции и публични личности от всички „родове войски”, от всички власти и безвластия зървам и съзирам цял куп „нашего брата” колеги, на които най-им се услаждат материалните блага.

Затова ли е всичко? Това ли било?

Защо лъжем тогава и се правим уж за пред хората, че сме противници на незаконното? Лицемерието рано или късно ще лъсне в публичната ни професия.

Неефективните ни институции, прогнили от корупция си развяват байрака, разиграват си коня и защото т.н. „четвърта власт” не е кристално чиста и достатъчно силна!

Тази отговорност на журналистиката не е поета достатъчно!

Смея да напомня, че истинската журналистика е професия, която се изживява и се прилага единствено като мисия.

Ако не, ако не иде отвътре, ако не можеш – иди да работиш другаде. Скрив се зад някое гише!

Ако си тук, ако в журналистиката си публична личност и по лицето ти не трябва да се разпознават или дори да се мяркат пороците, които си призван да извличаш най-аве и така да ги наказваш!

Има изначални неща, които не можеш да правиш, когато се посвещаващ на журналистиката. Ако не издържаш на многото и разнообразни изкушения, комбинирай качествата си по друг път, без да замърсяваш екрана, вестника, ефира, интернет пространството.

Разбира се, отново повтарям, че говоря за журналистиката във „високите й етажи”, където зад редовете, зад казаните по различен начин и чрез различни медии думи има сериозна мисъл, полезно наблюдение и подходящ извод, където непрекъснато „смъди” на съвест, на обществено вълнение.

Правя тази уговорка понеже като журналистика минава и донасянето (в хубавия смисъл!) на новини; рапортуването за тях. Макар, разбира се, и в този сектор на професията да го има пълния спектър от най-добри до най-безлични и бездарни...

Ала когато се каже за журналистите на една епоха, безспорно се очертават онези немного имена, които не само са я отразили, но и себе си са вписали във времето. Защото времето, историческия период го създават не само учените, композиторите, художниците и писателите. То е в ръцете на политиците, на хората, на гражданското общество, на масите, както бе модерно някога да се пише.

А пък онези, които тъкат нервната система на по-критичните, че и на по-застойните исторически периоди, са именно журналистите. Пред тях пък са първенците им, които осмислят начаса протичащите процеси!

Тук някак сама се натрапва идеята да се подчертае особената роля на медиите в съвременната епоха. Образно казано XIX в. беше векът на трите велики изкуства – музика, живопис, литература. Ако тогава е било ако не достатъчно, то поне от значение да се чуе гласа на известния писател като надреден авторитет, като глас свише. Нека само се подсетим за застъпничеството на Виктор Юго за съдбата на българското племе след Баташкото клане.

Днес този личностен авторитет бледнее, разтваря се, изчезва пред могъщата сила на медията, на медиите сами по себе си – колективни институции. С всичките им технически мощности, с всичките им манипулативни явни и косвени възможности.

XX и XXI векове издигат силата на медиите и в тях трябва да търсим „амвона”, от който да прозвучава истината за състоянието на „пулса на времето”.

Парадоксално речено, не е случайно кръстосването на шпагите между църквата и Мадона (онази от шоу бизнеса!). Тя, втората, е уродливото лице на медиите, а посланието на църквата все повече „се затрива” из пътя...

Инстанцията днес са медиите и там се чака пророка, който идва да бъде чул!

Вече по-приземено казано, при тези авантажи, които времето и най-вече техническите чудеса сервират на медиите, при невероятната им днешна мощ силният журналистически талант има възможностите да блесне и се утвърди. Той може като

вчерашния кабинетен учен, вчерашния писател или друг вчерашен гений да въздейства, при това с неимоверно по-голяма сила.

Но, разбира се, тази катедра може да се заеме от изпотени неврастеници, от лъжепророци или от обладани от манията за величие и непрекъсващ екхибиционизъм саморасли „народни водачи“. Това не само е опасност, то в немалка степен е вече днешна реалност. Освен с екстрасенси всички медии и най-паче телевизията са окупирани от всеядието на манията, вседозволеността на хипертрофираното „его“. (Та не се ли разнася и в политиката този фюрерски повей в доста страни едновременно? С всичкото участие и припяване на медиите във вчерашното, днешното и утрешното случване на супериндивидите в Италия, Русия, че и ... в България?!).

Къде обаче в този хаос, къде в тази вряща каша се губи гласа, целебната обществена роля на сериозния и голям журналист, който може да се превърне в истинския демиург на обществото? Защо се размива този глас и не се чува?

Надали тук ще дам изчерпателен отговор.

По-скоро ще споделя някакво наблюдение, което може да се окаже една от пътеките към разкриването на феномена.

Ако този феномен условно наречем: „всички вкупом говорят – никой никого не слуша“ и се съгласим, че в такива условия най-слабо се чува именно гласа на разума, нека отидем още една крачка напред.

Техниката създаде, но после и сама разпадна масовата комуникация.

Много от старите многочасови процедури при правенето на вестника в миналото, например, се извършват днес от компютъра за секунди или минути. Отиването на терена, общуването с хората и пр. пълнокръвни журналистически ежедневни необходимости се обезсмислят благодарение на изкушението: без да ставаш от бюрото (независимо къде е то!) да боравиш с водопади от информация, да я комбинираш, крадеш отделните ѝ фрагменти, правиш си пъзела, който ти е нужен. И всичко това без да вписваш по никакъв начин личността си. И, уверявам Ви, това се усеща в повечето от текстовете. Те са информативни, но духовно пусти. Няма го авторът. Затова разликата между професионалист и потребител се заличава. Това е злокобния знак на времето.

Работи се с информацията без индивидуалния подпис, без вграждането на личностното. Никой вече не вгражда някого или себе си в темелите на пореден градеж.

Всеки днес е не само обект, но и субект. Всеки е и обратното.

Самите медии днес стимулират и подтикват собствения си разпад: обаждайте ни се; пишете ни; снимайте и изпращайте фотоси; изказвайте се и пр., и пр.

Тук вече няма йерархии и авторитети. Няма журналистика и публика.

Хорът на тоталния дисонанс се е разпял яко. Виртуалното пространство позволява шизофренични превъплъщения безнаказано – само там едното нищо може да се представя като „свръхнещо“.

ТРИПТИХ ЗА ЖУРНАЛИСТИКАТА

III

Игроблудството

Ние сме в епохата на „играта“. Непрекъснато на телевизионния екран на нещо се играе. В хазартния и не само хазартния смисъл на думата.

Но при всички случаи не и вън от комерсиалността, а само и вътре в нея.

Играе се с всичко и с всички. От най-елементарното и глупавото до сериозното и най-сериозното. Навремето имаше един стар виц как се провеждат приемни изпити за милиционери. С един единствен въпрос: Как е първото име на другаря Тодор Живков? Сега за подобни въпроси, с подобна сложност Ви предлагат 1000, че и повече лева. Само играйте, звънете ... Но се играе и с посланията, които засягат политика, екология, здравеопазване, пенсии и т.н. Всичко, сериозно и несериозно, се поднася във „формат“, в скудоумен сценарен „пакетаж“, в игра, играчка, на игрище...

Нещата се вършат, играейки; живеем в нанизите от „игрички“.

Затова и отвлечения, убийства, кражби, корупционни скандали с министри, съдии, прокурори и тути кванти приемаме вече не като сътресения на обществото, а като епизоди от „Big brother“.

Игроблудстване, а не журналистика!

Днес, ако се взрете ще намерите материалите на най-сериозните пера, лица и индивидуалности от професията между страниците на жълтите вестници, в паузите между форматите, под напевите на шутовското.

Сполучливо, впрочем, е хваната цялата телевизионна и медийна атмосфера в предаването „Пълна лудница“. Абсурдът, абсурдният хумор са всъщност реализъм и жестока сатира. Ние, както и самата журналистика оцеляваме и се деформираме в условията на тоталната лудница на консумативното общество. В което се хвърлихме изцяло и без остатък. Загубихме обаче много.

Загубихме вкуса си към вкус.

Загубихме стила си за стил.

Продадохме сериозните си журналистически кадри за многотиражната жълтурия.

Отличният и дълбок руски писател Александър Кабанов казва в едно свое интервю, което чета в сп. „Факел”, кн. 2 от 2009 г. следното: „И уви, именно това е проява на демокрацията в духовната сфера. Ако ме попитат: да не би да сте против демокрацията, ще кажа: не, не съм против демокрацията. Но тя не би могла да притежава само предимства. И един от нейните недостатъци е, че поощрява лошия вкус. Демокрацията е власт на мнозинството, демокрацията в културата е власт на лошия вкус. И нищо не може да се направи...”

Стигна се дотам, че главната редакторка на най-новия вестник „Галерия” Зоя Димитрова(а май вече и това не е?!) отправя първото си послание към читателите в следния фасон: нов вестник, драги читатели, сериозен, умен, който ще Ви каже много истини за хала на страната. Но и прилично жълт, драги читатели (като „Шоу”, като „Уикенд”, с които вероятно ще се конкурира?!). Защото, драги читатели, най-важното е да се забавляваме?!

Т.е. след като Ви сервираме истината от последна инстанция, ще я гарнираме с десетки клюки. Зер, вестникът трябва да се продава.

Комерсиалното доминира, натрапва се, манипулира. Първо трябва да се забавляваме, да играем, „да се бъзикаме” пък между другото ще си и казваме някои важни неща. Важното е пара да пада!

Пък и ако се замислите как иначе може да се заплати усилието на сериозната, на умната журналистика.

О, tempora, o mores!

Журналисти ли готвим или актьори?

Иван и Андрей монополизират не само един цял ден, в тяхното студио с извинение се сервира всичко. Тюрлю гювеч! Само не се ходи по малка и, с извинение и други нужди публично. Очаквайки с нетърпение и това да се случи имаме срещи със сериозни теми, разговори, докосваме забравени парченца от бивши, сякаш отдавна умрели журналистически жанрове. Но всичко това е в домена на инфантилните игри на ставащите все по-досадни водещи. Просто, защото нямат мярка.

Друг водещ, монополизира друг ден в друга телевизия, разкрячен между юридическото си образование, политическите си мустаци и несигурните си

наследствени артистични мутации. Той пък излъчва такава интелигентност, каквато може да се прости единствено на много хубава жена.

Бареков и Милен Цветков играят или водят? Артисти, хористи, журналисти или лукови глави? Псуваният особено много, ала талантлив Слави Трифонов е чиста проба шоумен, а те какви са?

Как питаше Ботев: „Мъж ли си, жена или хермафродит?“

Как, с какво, кого, прочее... да учим на журналистика? С чии примери?

Ако се опитаме да обобщим ще се получи: 45 години тоталитаризъм пречеше на професията да се изяви като независимо явление.

И когато на 10.XI.1989 г. паднаха забраните и догмите, когато се отвориха възможностите за разгръщането на истинските ѝ параметри, когато очаквахме журналистиката каквато я знаем в класическия ѝ вид, да цъфне и върже се появиха всичките технически хитринки – още от факса през компютъра до ширинето на интернет пространството. Много от медиите се обезсмислиха, а професията се лута и премигва, обезсилена от възможността всеки да бъде всичко.

Най-голямото българско проклятие – всеки мисли, че може да бъде всичко!!!

Ето го обобщението, което хич не ми харесва.

Защото ми се иска нещата в обществото и във всички занаяти да са стратифицирани.

Живее с лозунгите на гражданското общество, но дали след като тръгнахме да го изграждаме, то не се е трансформирало (или деформирало?!) в нещо друго?

Както стана, впрочем, със закъснялото ни гонене на отминаващия влак на журналистиката.